

MAGYAR VALÓSÁG

Könyvkiadói cenzúra Magyarországon

KÖSZEG FERENC OTTHONI MÁSKÉNTGONDOLKODÓ ÍRÁSÁT FOLYTATÓLAGOSAN
ÉS KIVONATOSAN ISMERTETJÜK A „BESZÉLŐ” 5-6. SZÁMÁBÓL

II.

Az irodalmi közvéleménynek az a része, amely tagadja a cenzúrát, de tudomásul veszi a tabukat, azt is tudomásul veszi (s ez a szakmai szolidaritás zavaraira vall), hogy a viszonylag teljes kiadói szabadság nem vonatkozik az ellenzékiként jegyzett írókra. Hogy az ellenzék politikai esszéi nem jelenhetnek meg, az természetes, hisz az írói szabadság nem vonatkozik a kritikus politikai irodalomra. Hogy a **Bibó Emlékkönyv** nem jelenhetett meg, ugyancsak természetes, hiába írtak bele az ország legkiválóbb szellemei, hisz egyes cikkei rákérdeztek például a rendszer legitimitására.

De vajon miért nem jelenhetett meg Haraszti Miklós **Darabér** c. könyve, sőt miért lett a kézirat terjesztéséből izgatási ügy, holott a szociográfiai irodalom sokszor súlyosabb jelenségekről ad hírt, mint Haraszti betiltott és elítélt műve. Talán nem is tévednek azok, akik a magyarázatot egyszerűen abban keresik, hogy ezt a kéziratot éppen Haraszti írta, aki már akkor is veszedelmes ellenzékinek számított: De valószínűleg nem tévednek azok sem, akik a könyv ellen támadó dühöt a szövegből eredeztetik. Haraszti nem azt bizonyítja, hogy a magyar munkás kevés bérért dolgozik, kevesebért, mint a nyugat-európai — ezt ugyanis már régésrég le lehet írni. Haraszti azt a sokkal banálisabb állítást kockáztatta meg, hogy a munkás a **béréért** dolgozik, majd a nyilvánvaló tényből (amelyet realista politikusok és reformer közgazdászok egyaránt elfogadnak és helyeselnek) levonta a nyilvánvaló következtetést: ha a munkásnak se a munkájához, se a munkáját irányító hatalomhoz nincs köze, legfeljebb a munkaejre árához, a **rendszernek sincs semmi köze Marx szocializmusához**. A sokat emlegetett társadalmi közmegegyezésnek talán éppen bizonyos evidenciák hallgatóságos tudomásvétele az alapja. Kimondani őket nem szokás, nem illik, tilalmas. Haraszti megtette, méghozzá olyan lírai párosszal, hogy könyvének az izgatási ítélet indoklásaként felolvasott szemelvényei átforsították a tárgyalóterem levegőjét.

A személy számít-e, vagy a szöveg? Nyilván egyik is, másik is, ha gyanút kelthet a mű tendenciája iránt. A Szépirodalmi Könyvkiadó jellegű pályázatának felkért bírálója komolyan javasolta, hogy a zsűri ne döntsön az egyik díjazásra javasolt kéziratról, amíg nem tudja, ki a szerzője, mert a szövegből, amely elkeseredetten szól társadalmi jelenségekről, nem derül ki, milyen irányú indulattal íródott. Ez több mint tíz évvel ezelőtt történt. Kenedi János „**Tied az ország...**” c. könyvének hazai sorsa azonban meggyőzően bizonyítja, hogy a szerző érzületének vizsgálata ma is éppen olyan fontos, mint a szöveg tendenciájáé. A könyv egy részletét a **Mozgó Világ** már elfogadta közlésre, az utolsó pillanatban azonban kiderült, hogy a nyomdába küldendő kéziratot, amelyről történetesen lemaradt a szerző neve, az ellenzék meggyőződéséről hírhedt Kenedi írta. A felismerés nyomán a lap akkori főszerkesztője elállt a kézirat közlésétől. A **Mozgó**-nál történetekről csak szóbeszédéből tudunk (bár hiteles forrásból), a **Valóság** szerkesztőségének kettős döntését ellenben levelek dokumentálják. A beküldött kéziratrészletet a folyóirat elvben elfogadta, ha Kenedi hajlandó esetleges rövidítésekre, módosításokra. Írásos válaszában Kenedi közölte: szívesen vesz minden szerkesztői javaslatot, ha úgy érzi, hogy a változtatás az olvasó érdekét szolgálja. Már-már megkezdődött az érdemi munka, időközben azonban megjelent Kenedi harmadmagával írt nyílt levele a cseh-szlovákiai Charta-Mozgalom börtönbüntetésre ítélt tagjaihoz, s ráadásul az az alaptalan hír terjedt el, hogy Kenedi volt az egyik szervezője a szabadon bocsátásukat követelő aláírási akciónak. A **Valóság** szerkesztősége ekkor úgy döntött, nem lehet szó műve közléséről. Ha Magyarországon sajtószabadság volna, a lap eljárását akár korrektnek is mondhatnánk, ha szabad a sajtó, minden szerkesztőnek jogában áll, hogy ne közölje olyan szerző írását, akinek világnézete, politikai felfogása ellentétes az övével. Amikor azonban minden szerzőnek ugyanaz a központilag irányított és névlegesen egységes világnézetet hirdető sajtó áll csak a rendelkezésére, akkor a szerkesztő kényszerűsége stilizál elvi döntését, ha egy szerzőt a másutt kifejtett nézetei miatt diszkriminál.

Az ún. ellenzékét sújtó tilalmakat az irodalmi közvélemény egy része nem tekinti cen-

zúrának. Néhányan úgy vélik, hogy a deklarált ellenzékiek maguk keresték a bajt, nem várhatnak más bánásmódot, mások pedig a tilalmazott műveket rekesztik kívül az irodalom körén: a társadalomfilozófiai, politikai esszé nem számít irodalomnak, és a szociográfia is csak akkor, ha szerzője verset vagy regényt is ír. Petri már határeset, őt előbb ismerték költőnek, mint ellenzékiként, és első kötete visszhangos sikert aratott. Róla legfeljebb azt lehet mondani, hogy szamizdat kötetét szigorúbban kellett volna rostálnia, sok benne a kiforrotlan vers. Hogy ezek azonosak-e a Szépirodalmi Könyvkiadó által kihagyásra ítélt versekkel, senki sem tudja, hisz érdemi megbeszélésekre a kötetéről már nem került sor.

Hosszú ideig volt határeset Konrád György is. Szociológiai és publicisztikai munkássága révén eleve gyanúsaként számított, első regénye, **A látogató** hosszas huzavona után jelent meg, és megjelenését szervezettek tetsző kritikai támadás fogadta. Ettől azonban Konrád még nem rekedt szükségképpen kívül az irodalmi életen, hiszen támadták Fejest, Moldovát, Csurkát s általában a Konrád-nemzedék majd minden tagját.

A sokszorosított szamizdat elterjedése, az engedélyezetlen külföldi publikációk szaporodása határozott állásfoglalásra sarkalta a pártvezetést: betiltási ügyekben a személy számít, nem a mű. Ez az elv megkíméli a szerkesztőket az olyasfajta döntéstől, amilyenre Kenedi ügye a **Valóság** szerkesztőségét készítette. Szilenciumra korábban is ítélték egyes szerzőket, ezek a tilalmak azonban inkább szóbeszédként léteztek, és csak annyit jelentettek, hogy a kevésbé bennfentes szerkesztőségek nem merték közölni a kárhözott írókat, a bennfentes szerkesztők pedig megtárgyalták a kulturális élet vezetőivel, hogy mikor szabad bátran semmibe venniük a tilalmat, amely nem is létezett. A **Bibó Emlékkönyv** elkészültekor külön csoportba osztották és diszkriminációs intézkedésekkel sújtották az ellenségesnek minősített tanulmányok íróit, de nem mondták ki, hogy a felsoroltak nem publikálhatnak. Most azonban a Központi Bizottság vezető funkcionáriusai több értekezleten jelentették ki, hogy a „**második nyílvánosság**” szervezői és notórius szerzői, így a **Beszélő** belső munkatársai, akiknek a neve a lap fedelének verzőjén szerepel, az AB Független Kiadó szerkesztői, valamint **Eörsi István**, Kenedi János, Radnóti Sándor és Tamás Gáspár Miklós nem közölhetik írá-

saikat a hazai sajtóban. Radnóti a müncheni **Új Látóhatár**-ban kritikát publikált Dalos György **Helyzetem a helyzetben** c. Nyugat-Berlinben németül megjelent kötetéről; ezért utasították el, hogy előadást tartson Pilinszkyról, holott a közreműködésre hetekkel korábban felkérték. Tamás Gáspár Miklós **A magyar kérdésk** c. tanulmányát az erdélyi magyarság helyzetéről — amelyet korábban több hazai folyóirat visszautasított — a párizsi **Magyar Füzetek**-ben és az AB kiadványaként tette közzé. (Nyugaton a Nemzetőr magyar és német száma hozta! Szerk.) Néhány nap múlva rendőri intézkedéssel akadályozták meg **A nacionalizmus mint rejtjel és metafora** c. írásának megjelenését a **Mozgó Világ** 9. számában: a Belügyminisztérium közegei a nyomdában lefoglalták a lap kinyomott íveit és a szedést. Erre a hatósági közbelépésre azért került sor, mert a szerkesztőség mint technikai képtelenséget megtagadta, hogy kihagyjon egy írást a már kinyomtatott folyóiratról. A szerkesztőségek gyakorlatában nem az utasítás a példátlan, hanem a végrehajtás megtagadása. Amiképpen példa nélkül való az is, hogy a **Mozgó Világ** szerkesztősége írásban kérte a nem közölhető szerzők listáját.

A BM, sajnos, máskor is rákényszerül, hogy szerkesztői elveinek a nyomdában szerezzen érvényt. Emlekezzetek, hogy Csoóri Sándor **Egy nomád értelmiségi** c. esszéjét a kecskeméti **Forrás** 1980. 2-es számából metszették ki a hatóság emberei, bár a fájdalmas műtét nyomait nem sikerült eltüntetniük. (A Nemzetőr hírt adott az esetről és kivonatossan ismertette a **Forrás**-ból kimetszett cikket. Szerk.) Úgy látzik azonban, hogy olykor, vészhelyzetben csak az azonnali művi beavatkozásra marad idő. — A **Világosság** ezévi 11-es számában étkellenkedő varr legalábbis erről árulkodik. Tudott dolog, hogy a szerkesztőség a lap hátsó-belső borítóján mindig közli a szám szerzőinek nevét, tudományos rangját és munkahelyét, mégpedig a cikkek sorrendjében. Az októberi szám tartalomjegyzékét és szerzői listáját összevetve bárkinek szemét szúrhat, hogy **Tamás Gáspár Miklós** ízgága közlésvágya ismét munkát adott a hatóságoknak: nevét igen, cikkét azonban sehol sem találjuk a lapban. De talán előbb-utóbb csak eljut az olvasóhoz ez az írás is — ha máshogy nem, a második nyilvánosság csatornáin.

A főszerkesztői értekezletek nyelvén egyébként a „listát” nem tilalmi, hanem konzultatív névsornak nevezik. A titokzatos szó két

Új angol könyv Erdélyről

MEGJELENT A COLUMBIA UNIVERSITY PRESS (NEW YORK) KIADÁSÁBAN ILLYÉS ELEMÉR: „NATIONAL MINORITIES IN ROMANIA, CHANGE IN TRANSYLVANIA”

című angol nyelvű munkája. A könyv kiadását nagyban elősegítette a magyar emigráció áldozatkészsége. A könyv nem az „Erdély változása”-nak a fordítása, ennél jóval részletesebb és a nemzetközi olvasóközönség számára írt munka. Az erdélyi magyarság szorproblémáin kívül Ilyés Elemér a többi, Romániában élő kisebbségek problémáival is foglalkozik, többszáz dokumentummal alátámasztva, tudományos alapos-sággal. A könyvet a Columbia University Press is terjeszti és eljuttatja az USA könyvtáraiba és legfontosabb intézeteibe. Ezáltal a könyv leghatásosabb fegyverünk lesz az erdélyi magyarság jogfosztottsága elleni küzdelemben.

Ez alkalomból értesítjük a Tollas Tibor

ÚJABB DOKUMENTUM ERDÉLYBŐL A MAGYAR ISKOLÁK ROMÁNOSÍTÁSÁRÓL

A közelmúltban Kolozsváron „A Magyar Nemzetiségi Dolgozók Országos Tanácsa” több ezer példányban körlevelet adott ki a „Magyar Tanügy” érdekében. A Körlevél egy példánya Magyarországon keresztül eljutott hozzánk.

Kolozsvárot ugyanis a két megmaradt magyar nyelvű liceumból a románok egyet akarnak csinálni oly módon, hogy az egyikben csak I-VII. osztályig legyen magyar oktatás, míg a másikban VIII.-XII. osztályig. Az egyik a Brassai Sámuel, a másik a XI. számú liceum.

A szülőknek szóló felhívásban a Körlevél szerkesztői hangsúlyozzák, hogy a román iskolai törvények állandóan változnak s a Tanügyet évenként átszervezik. Ezek a vál-

körűtja során, 4-5 évvel ezelőtti adományozókat, hogy a könyvet közvetlenül a kiadótól kapják meg. Névszerint is ki kell emelnünk az Yves de Daruvár angol nyelvű Trianon könyvére régebben 8000 dollárt adományozó Kulcsár József barátunkat, aki életbiztosításából erre a könyvre is 4000 dollárt küldött Melbourneból. Valamennyiüknek köszönjük az önzetlen támogatást.

A 360 oldalas, térképekkel és táblázatokkal illusztrált könyv ára vászonkötésben 32,— US \$ plusz postaköltség, vagy ennek megfelelő valuta. Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével a szerzőnél: Aiplspitzstr. 8a D-8162 Schliersee 2, W.-Germany. A könyv szept. 1-től a Nemzetőrnel is kapható! Meltatására visszatérünk.

tozások mindenkor a nemzetiségeket sújtják. 1983 őszére az eddigieknel is drasztikusabb változtatásokat terveznek bevezetni. Súlyosbítja a helyzetet, hogy bizalmas, ún. „belső rendelkezések”-et adnak ki, melyek a nemzetiségekkel kapcsolatos gyakorlati szigorításokat tartalmaznak.

A Magyar Nemzetiségi Dolgozók Országos Tanácsának Körlevele a végén felhívja a szülőket:

1. Ne hagyják magukat félrevezetni. Éljenek a törvény biztosította jogaikkal.
2. Ragaszkodjanak a nemzeti identitásuk megőrzéséhez szolgáló anyanyelvi oktatáshoz.
3. Állandó panaszokkal, sérelmeikkel, kéréseikkel forduljanak támogatásért a MND Országos Tanácsához.

Szentmihályi Szabó Péter: *

NEMZEDÉKTÁRSAIM GYÁSZELENTÉSE

Tisztelt Szervezetek és Intézmények!
Örömmel jelenthetjük,
hogy az úgynevezett fiatal írók
egyre gyarapodó számban
hagyják el

a Tisztelt Szervezetek és Intézmények
nehezen megszerzett és túrt kötelékeit,
s ama régebben még emlegetett
STAFÉTABOTOT
már csak nekrológokban kell
kezükbe nyomni, vagy még ott sem.
Tetszik látni,
nem is volt ez a társaság
olyan veszélyes,
mint korábban hinni tetszettek.
Eltávoznak önként,
mondhatnám: dalolva.

Élet és Irodalom, (Budapest) 1983 ápr. 29.

* A betitott lakiteleki Fialat Írók Köréhez tartozó költő.

HIRDESSZEN A NEMZETŐRBEN

27 éve rendszeresen megjelenő lapunk ma már eljut az öt kontinensre szétszóródott magyarság minden rétegéhez.

feladatot rejtjelez: a szerkesztőnek egyrészt a pártközpont kulturális osztályával kell konzultálnia, hogy a létező író és a létező írás esetében létezőnek tekintik-e a tilalmat, másrészt a szerzővel, hogy ugye máskor nem fog külföldön publikálni, és a benyújtott mű írásakor ő se gondolt arra, amire a szerkesztő sem. Az elnevezés is jelzi, hogy a cenzúra önmagát is cenzurálja: a legszigorúbb tilalmi rendeleten is vág kiskaput, és nemcsak a megtért bárányok számára. Két évvel ezelőtt a Gondolat Könyvkiadó ki akarta hagyni Dömök Máttyás **A pályatárs szemével** c. interjúorozatából a Petri Györggyel készített interjút, pedig akkor még nem volt tilalmi lista. Az interjú készítője nem egyezett bele könyve megcsonkításába: nem akart efféle diszkrimináció eszközévé válni. Egyébként is „négykezes tanulmányai” egyik legérdekesebb darabjáról volt szó.

Nyilván **Eörsi** sem rekesztik ki tartósan a magyar irodalomból, bár a jugoszláviai **Új Symposion**-ban közölt Lukács-tanulmánya miatt a **Kortárs** visszaküldte egy személyes indíttatású, politikamentes versét, amelyet korábban elfogadott közlésre. **Eörsi** valószínűleg a jövőben is megmaradhat abban a vidám határhelyzetben, amelyből idestova harminc éve vívja harcát a változó cenzúrával. Összeütközéseik krónikája külön fejezete a magyar cenzúra történetének... Az 56-os könyvek kitöltötték az írók hallgatása nyomán támadt vákuumot, időszerűtlen megjelenésük így nem is jött rosszul. Némelyik kötet egyszerűen ácsusszant a megzavart cenzúra-rendszer eresztékén. **Eörsi** azonban nem tartozott közéjük. Könyvét egyértelmű elutasítással betiltották, és kiadásáról többé szó sem esett, hisz maga a szerző is börtönbe került. Aztán eltelt tíz év, és egy újabb **Eörsi**-kötetet tiltottak be...

A múlté volna a drasztikus eljárás, a kész könyvek betiltása? 1978-ban Ilyés Gyula **Szellem és erőszak** c. esszékötetét érte ez a sors.* (A kis könyv reprintjét — a költő 80. születésnapjára — az AB Független Kiadó adta közre.) A cenzúra demokratikus, nemcsak a céhen kívül rekesztett ellenzékietek sújtja, hanem legtekintélyesebb mestereit is. Ráadásul a kötet anyaga jórészt már korábban nyilvánosságra került. Ilyés cikkei a nemzetről, a nemzeti érzésről és a határon túli magyarságról a **Magyar Nemzet**-ben, sőt olykor a **Népszabadság**-ban jelentek meg. Első olvastukkor jónéhányan úgy érezték, Ilyés indokolatlan engedményeket tesz bennük: a környező országok kisebbségi politikáját bírálva már-már elismeri a Szovjetunió nemzetiségi politikáját. Miért hát, hogy a cikkgyűjtemény épp csak a **Gyorsuló idő** sorozatban nem jelenhetett meg? Akkoriban úgy hírelt, kormány- és pártközi tárgyalások indultak a kisebbségek ügyében, és a nyílt bírálat rontaná a titkos megbeszélések esélyeit... (Híreink szerint **Ilyés Gyula** könyvét **Aczél György** koboztatta el a hatósággal. Mikor pedig országoserte ismertté vált az emigrációs kiadás, azt tanácsolták Ilyés Gyulának, tiltakozzon a nyugati kiadás ellen. Ilyés azt felelte az illetékeseknek: ha nem tiltakoztam az otthoni betiltás ellen, úgy nem tiltakozom a nyugati kiadás ellen sem. Szerk.) (Vége)

* Az otthon betiltott könyvet, mely az erdélyi és felvidéki magyarság tragikus sorsáról is megemlékezik, az emigráció adta ki több ezer példányban és Nyugatról juttatta be nemcsak Magyarországra, hanem Erdélybe és a Felvidékre is. Újabb kiadása folyamatban. (Szerk.)